

УДК 94(47+57)«1941/45»+930(476)

У.В. Здановіч

Акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны: гістарыяграфія праблемы (1940–1980-я гг.)

За гады, якія прайшлі пасля Вялікай Айчыннай вайны, беларускімі навукоўцамі падрыхтавана вялікая колькасць прац самых разнастайных жанраў, прысвечаных акупацыйнаму рэжыму на тэрыторыі нашай краіны. Разам з тым, многія пытанні патрабуюць дадатковага вывучэння. Каштоўную дапамогу навукоўцам у вырашэнні новых задач можа аказаць гістарыяграфічны аналіз праблемы. У шэрагу прац беларускіх даследчыкаў па гістарыяграфіі дадзенай тэмы, пераважна артыкулаў, матэрыялаў канферэнцый адлюстраваны некаторыя пытанні вывучэння гісторыі Беларусі перыяду акупацыі [1–2].

Аднак, выдадзеныя ў разглядаемы перыяд працы не даюць поўнага ўяўлення аб аб'ёме і сутнасці літаратуры па пытаннях акупацыі. Аналіз апублікаваных гістарыяграфічных крыніц па праблеме, з'яўляецца мэтай дадзенага артыкула.

Некаторыя аспекты акупацыйнай палітыкі германскіх улад на тэрыторыі Беларусі ўтрымліваліся ў навукова-папулярных працах, публіцыстычных артыкулах, у першую чаргу, партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў рэспублікі. Так,

у працы П.К. Панамарэнкі «Партызанскі рух у Вялікай Айчыннай вайне» прыводзяцца канкрэтныя факты злачынстваў акупантаў, вызначаецца колькасць знішчанага насельніцтва на май 1942 г. – больш за 700 тысяч чалавек [3].

У гады вайны з'явіліся першыя абагульненыя дадзеныя аб рэалізацыі палітыкі нацыскай Германіі на тэрыторыі Беларусі, якія ўтрымліваліся ў матэрыялах Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі. Паводле звестак НДзК, у Беларусі захопнікі знішчылі больш за 2 млн 200 тыс савецкіх грамадзян, разбурылі і спалілі 209 гарадоў, гарадскіх пасёлкаў, 9200 вёсак, вывезлі ў Германію каля 380 тысяч чалавек [4]. Камісія працавала па гарачых слядах падзей і, па сутнасці, узяла на ўлік тыя факты, якія ляжалі на паверхні. Таму дадзеныя, атрыманыя камісіяй, з'яўляюцца прыблізнымі. Аб тым, што названыя лічбы не з'яўляюцца канчатковымі, дарэчы, гаворыцца ў матэрыялах НДзК. Аднак, нягледзячы на гэта, такое меркаванне заставалася пануючым у савецкай і айчыннай гістарыяграфіі да сённяшняга часу.

Літаратура, якая выходзіла ў часы вайны, мела ў асноўным палітыка-агітацыйны характар і была накіравана на паказ насельніцтву сутнасці акупацыйнай палітыкі, мабілізацыю насельніцтва на барацьбу супраць захопнікаў. Навукова-даследчых прац у гэты перыяд створана не было. У гады вайны былі закладзены асновы партыйна-дзяржаўнай канцэпцыі асветлення гісторыі Беларусі перыяду нямецкай акупацыі – характарыстыка акупацыйнага рэжыму, у першую чаргу, злачынстваў, здзейсненых захопнікамі, з'яўлялася фонам для паказу арганізаванага Камуністычнай партыяй шырокага супраціўлення на акупіраванай тэрыторыі.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе дадзеная канцэпцыя атрымала абгрунтаванне ў манаграфіі Л.Ф. Цанавы [5]. Канцэптuallyную накіраванасць узмацняла і структурная пабудова працы. Характар акупацыйнага рэжыму паказаны ў загаловах параграфу трэцяга раздзела: «Партизаны героически отбивают ожесточенные контратаки крупных сил фашистских оккупантов, очищая от них новые районы», «Партизаны прижали гитлеровцев к линиям коммуникаций», «Партизаны громят врага и сковывают его силы» і іншае.

Гістарыяграфія па праблемах гісторыі Беларусі перыяду вайны стала заўважна папаўняцца пасля XX з'езда КПСС. Большая даступнасць да архіўных крыніц, увядзенне ў навуковы ўжытак раней невядомых дакументаў садзейнічалі з'яўленню новых даследаванняў па праблеме. У пэўнай ступені актывізацыі навуковых даследаванняў па тэме спрыяла мемарыялізацыя падзей мінулай вайны. Так, у ходзе стварэння мемарыяльнага комплексу «Хатынь» навукоўцамі, краязнаўцамі, відавочцамі быў сабраны багаты фактычны матэрыял, які істотна дапаўняў звесткі Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі. На жаль, абмежаваны доступ да дакументаў, акцэнтацыя ўвагі гісторыкаў на паказе пераважна партызанскага руху і падпольнай барацьбы не дазволілі даследчыкам у поўнай меры выкарыстаць каштоўныя дакументы і матэрыялы. Тым не менш, частка з сабранага ўбачыла свет у выглядзе артыкулаў, выступленняў на канферэнцыях. У прыватнасці, на міжнароднай канферэнцыі «Акупацыйны рэжым нацыстаў у Еўропе: яго формы, метады і развіццё», якая адбылася ў 1963 г. у г. Карлавы Вары, з прыцягненнем новых дадзеных, раней невядомых даследчыкам, аб сутнасці і праяўленнях акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі паведамлілі беларускія гісторыкі І.С. Краўчанка, А.І. Залескі, Н.В. Каменская, П.П. Ліпіла, В.Ф. Раманоўскі, І.П. Хаўратовіч, А.Л. Манаенкаў, А.В. Сямёнава. У выступленнях навукоўцаў прыводзіліся канкрэтныя факты аб дзейнасці некаторых воінскіх часцей, падраздзяленняў СС, гвалтоўным вывазе насельніцтва Беларусі на працу ў Германію, знішчэнні насельніцтва, у тым ліку і грамадзян другіх краін, аб парушэннях нацыстамі міжнародных законаў у адносінах да ваеннапалонных, умовах утрымання людзей у канцлагерах [6].

На базе дакументальных крыніц з'явіліся новыя навуковыя працы, сярод якіх неабходна выдзеліць манаграфіі В.П. Раманоўскага. У кнізе «Саўдзельнікі ў злачынствах» найбольш поўна на той перыяд быў дакументальна асветлены нямецкі акупацыйны рэжым і яго наступствы ў рэспубліцы. Аўтар раскрывае мэты акупацыйнай палітыкі, паказвае сістэму ўлады і кіравання на захопленых тэрыторыях. Як сродак масавага знішчэння насельніцтва В.П. Раманоўскі разглядае нямецкія лагеры і турмы. Пацвярджэннем навуковых высноў аўтара служаць прыведзеныя факты аб масавых расстрэлах, карных экспедыцыях разнастайных родаў нямецкіх войск, аб канкрэтных месцах утрымання грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных, некаторыя вынікі эканамічнай і сельскагаспадарчай палітыкі акупантаў. Каштоўнасць манаграфіі павялічваюць фотаматэрыялы, у першую чаргу фотакопіі некаторых дакументаў акупацыйных улад і калабарантаў. Упершыню ў беларускай гістарыяграфіі даследчык прыводзіць дадзеныя аб колькасці людскіх страт па ўсіх абласцях Беларусі. Як паведамляе аўтар, «усяго было знішчана 2219316 чалавек, у тым ліку 1409225 мірных жыхароў і 810091 ваеннапалонных, 377776 чалавек было вывезена ў Германію [7]. Прыведзеныя з колькасцю да аднаго чалавека лічбавыя дадзеныя выклікаюць пэўны недавер. На наш погляд, правесці такія дакладны падлік немагчыма. Праца значна выйграла б, калі б гісторык пракаменціраваў табліцы і адзначыў прыблізны характар прыведзеных паказчыкаў.

У 1970–1980-я гг. асноўная частка беларускіх навукоўцаў пайшла па шляху асветлення асобных аспектаў акупацыйнай палітыкі германскіх улад у адрозненне ад В.П. Раманоўскага, які правёў комплекснае даследаванне акупацыйнага рэжыму. Важным накірункам становіцца вывучэнне аграрнай палітыкі акупантаў. Асаблівае значэнне ў рэчышчы дадзенай тэмы мае манаграфія А.А. Фактаровіча «Крах аграрнай палітыкі немецка-фашистских оккупантов в Белоруссии», асновай для напісання якой сталі матэрыялы, выяўленыя аўтарам у партыйных, дзяржаўных, ведамасных архівах розных гарадоў і рэспублік СССР. Асноўная ўвага ў працы надаецца пытанням рабавання сельскай гаспадаркі Беларусі, вывазу аграрнай прадукцыі, дзейнасці партызан і падпольшчыкаў. Аналізуючы аграрную палітыку акупацыйных улад, аўтар выдзяляе тры яе асноўныя этапы – з лета 1941 г. да пачатку вясны 1942 г., з вясны 1942 г. да лета 1943 г., з лета 1943 г. да поўнага вызвалення Беларусі. Несумненную каштоўнасць уяўляюць характарыстыкі і функцыі мясцовых органаў кіравання па правядзенні аграрных мерапрыемстваў акупантаў. Значнасць даследавання павялічвае аналіз аграрнай акупацыйнай палітыкі на тэрыторыі Беларусі, якая была ўключана германскімі ўладамі ў склад іншых адміністрацыйных структур. Так, у акрузе «Беласток» разглядаецца дзейнасць Гродзенскага і Ваўкавыскага крайкамісарыятаў, падзеленых на амсткамісарыяты. Скрупулёзны аналіз структуры акупацыйнага рэжыму, яго аграрнай палітыкі дазваляюць аўтару вызначыць асноўныя тыпы ваенна-эканамічных фарміраванняў, устанавіць іх прамую сувязь з акупацыйнымі адміністрацыйнымі органамі, вызначыць ваенна-эканамічны характар іх дзейнасці, накіраваны на ваенна-каланіяльную эксплуатацыю і рабаванне беларускай вёскі [8]. Аднак, як справядліва падкрэслівае А.А. Фактаровіч, нягледзячы на прапагандыскае забеспячэнне, лавіраванне, гвалт і тэрор, акупанты не атрымалі больш паловы разлічваемай сельскагаспадарчай прадукцыі. Асноўнымі фактарамі правалу аграрнай палітыкі нямецкіх улад былі негатыўнае стаўленне насельніцтва да захопнікаў, супраціўленне акупацыйным мерапрыемствам, пастаянна ўзрастаючы партызанскі рух. Акцэнтуючы асноўную ўвагу на паказе палітыкі рабавання сельскай гаспадаркі Беларусі, вывазе аграрнай прадукцыі, дзейнасці партызанскіх сіл па зрыву планаў акупантаў, аўтар фрагментарна асветляе непасрэдня сельскагаспадарчыя мерапрыемствы акупацыйных улад. Па-за ўвагай даследчыка заста-

лася і дзейнасць некаторых эканамічных структур захопнікаў, у прыватнасці, фарміраванняў Тодта, якія з самага пачатку дзейнічалі ў складзе групы армій «Цэнтр».

Становішча гаспадаркі Беларусі ў перыяд германскай акупацыі раскрываецца ў спецыяльным раздзеле манаграфіі Г.І. Аляхновіч [9]. Асвятляючы планы нацысцкага кіраўніцтва па выкарыстанні прыродных рэсурсаў рэспублікі, аўтар у агульным плане характарызуе асноўныя накірункі аграрнай акупацыйнай палітыкі, не раскрываючы ўсіх яе форм і сродкаў. У кнізе падаецца перыядызацыя эканамічнай палітыкі захопнікаў на тэрыторыі Беларусі, якая неістотна адрозніваецца ад перыядызацыі А.А. Фактаровіча.

Агульная характарыстыка акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі змяшчаецца ў абагульняючых працах «Очерки истории Коммунистической партии Белоруссии (1921–1966)», «Гісторыя Беларускай ССР» (Т. 4). Хоць у названых выданнях асноўнае месца адводзілася раскрыццю ролі партыйных органаў у станаўленні і развіцці партызанскага руху і падпольнай барацьбы, пэўная ўвага ўдзялялася і пытанням палітыкі германскіх улад на акупіраванай тэрыторыі [10]. Так, у 4-м томе «Гісторыі Беларускай ССР» выдзелены асобныя параграфы, прысвечаныя акупацыйнаму рэжыму. Падрыхтаваныя рознымі аўтарамі, яны адрозніваюцца крыніцазнаўчай базай, навізнай падаемага матэрыялу. Так, у параграфх, падрыхтаваных В.П. Раманоўскім («Устанаўленне акупацыйнага рэжыму») [10, с. 177–184], І.С. Краўчанкам і Р.Р. Кручком («Фашысцкі новы парадак – рэжым крывавага тэрору») [10, с. 250–263] у асноўным прыведзены абагульненыя звесткі, раней апублікаваныя ў разнастайных крыніцах. Увядзеннем новых звестак характарызуецца параграф К.І. Дамарада «Зрыў нямецка-фашысцкай мабілізацыі ў Беларускаю краёвую абарону», пабудаваны пераважна на архіўных крыніцах.

Нацысцкая акупацыйная палітыка ўключала ў сябе разнастайныя мерапрыемствы, як доўгатэрміновыя, перспектыўныя, так і кароткачасовыя, якія выкарыстоўваліся пэўны прамежак часу. Мерапрыемствы, якія праводзілі акупанты, былі накіраваны на выкананне ваенна-палітычных і гаспадарчых мэтаў. Немалаважнае значэнне мелі і спецыфічныя задачы, якія выцякалі з сутнасці нацысцкай ідэалогіі. Састаўной часткай акупацыйнай палітыкі ў адносінах да беларускага народа была палітыка генацыду, тэарэтычнай асновай для абгрунтавання якой з’яўлялася расісцкая тэорыя аб непаўнацэннасці іншых народаў і выключнай ролі германскай нацыі. Асноўнымі метадамі знішчэння былі сістэматычныя акцыі масавых расстрэлаў камуністаў, камсамольцаў, кіруючых работнікаў, прадстаўнікоў яўрэйскай нацыянальнасці, мірнага насельніцтва пад лозунгам барацьбы з партызанамі. Галоўную ролю ў барацьбе за «жыццёвую прастору» акупацыйныя ўлады адводзілі спецыяльным лагерам, якія ў сістэме кіравання захопленымі тэрыторыямі Беларусі з’яўляліся асноўным сродкам падаўлення ўсіх апазіцыйных элементаў, рэпрэсій і генацыду.

У 1984 г. убачыла свет буйная калектыўная праца беларускіх навукоўцаў, непасрэдна прысвечаная разглядаемай тэматыцы, – «Нацистская политика геноцида и выжженной земли в Белоруссии» [11]. У выніку карпатлівай працы аўтарскаму калектыву пад кіраўніцтвам В.П. Раманоўскага ўдалося прааналізаваць і абагульніць вялікую колькасць матэрыялаў, фактаў, звестак. Аснову кнігі склалі матэрыялы Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі па расследаванні злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў і іх саўдзельнікаў на тэрыторыі Беларусі, архіўныя матэрыялы, а таксама матэрыялы спецыяльнай рэспубліканскай камісіі, створанай з нагоды ўзвядзення мемарыяльна-

га комплексу «Хатынь». Навуковы характар выдання ўзмацняюць уступныя артыкулы да раздзелаў, у якіх раскрываецца сутнасць акупацыйнага рэжыму, паказваецца практычнае ажыццяўленне планаў германскага камандавання ў дачыненні да тэрыторыі Беларусі. Злачынныя дзеянні акупантаў ілюструюць змешчаныя ў кнізе фотаматэрыялы. У спецыяльным раздзеле даследавання прыводзіцца пералік найбольш буйных нацысцкіх лагераў, без вызначэння іх тыпалогіі, асаблівасцей функцыянавання, раскрываецца механізм знішчэння ў іх савецкіх людзей.

Акупацыйны рэжым, сутнасць нацысцкай палітыкі ў дачыненні да беларускага народа раскрыты ў трохтомніку «Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны». Аб'яднаныя намаганні гісторыкаў – ветэранаў вайны і навукоўцаў маладзейшай генерацыі дазволілі падрабязна, з разбіўкай на перыяды, прааналізаваць структуру акупацыйных улад, мерапрыемствы, якія праводзілі акупанты, іх асноўныя вынікі. У прыватнасці, характарызуючы акупацыйны апарат, навукоўцы выдзяляюць ваенныя і грамадзянскія органы кіравання, якія абаяпіраліся на ваенна-паліцэйскія сілы агульнай колькасцю ў 1942 г. каля 160 тысяч чалавек, без уліку рэгулярных часцей, выклікаемых з фронту [12]. Як справядліва падкрэсліваюць аўтары, аснову акупацыйнай стратэгіі складала палітыка генацыду, накіраваная на фізічнае знішчэнне савецкіх людзей, эксплуатацыю прамысловасці і сельскай гаспадаркі, працоўных рэсурсаў Беларусі, у тым ліку і вываз беларускага насельніцтва ў Германію. Ваенна-адміністрацыйныя функцыі на тэрыторыі, кантралюемай групай армій «Цэнтр», выконвалі створаныя вермахтам палявыя і мясцовыя камендатуры. У 1942 г. налічвалася 11 палявых, 23 мясцовыя камендатуры, 8 груп тайнай палявой паліцыі (БГПФ), 20 перыферычных каманд, а таксама разгалінаваны паліцэйскі апарат [12]. Аналізуючы палітыку акупантаў у 1943 г. гісторыкі адзначаюць узмацненне акупацыйнага рэжыму.

Пасля захопу Германіяй Беларусі пад акупацыяй апынулася шматмільённае насельніцтва рэспублікі, сацыяльна-эканамічнае і прававое становішча якога рэзка змянілася. Усталявалася сістэма непасрэднага кантакту жыхароў Беларусі з акупацыйнымі ўладамі праз знаходжанне ў населеных пунктах ваенных камендатур, паліцэйскіх гарнізонаў, раённых і гарадскіх упраў і г.д. Палітыка акупантаў у дачыненні да беларускага насельніцтва мела шматвектарны характар і закранала розныя сферы эканомікі, адукацыі, аховы здароўя, культуры і рэлігіі. Аднак, нягледзячы на тое, што праблема, штодзённага жыцця насельніцтва ва ўмовах акупацыі дазволіла больш глыбока ацаніць глабальныя працэсы і іх трансфармацыю на лакальным узроўні, тэма не стала прыярытэтным накірункам у даследаваннях гісторыкаў. Згодна з партыйнымі ўстаноўкамі, жыццё розных катэгорый насельніцтва на акупіраванай тэрыторыі разглядалася ў савецкай гістарыяграфіі як штодзённае змаганне з ворагам. Характэрнай рысай у савецкай ваеннай гістарыяграфіі сталі паказ станоўчага вопыту насельніцтва і ідэалізацыя партызанскага жыцця. Прыкладам такога падыходу служаць працы А.І. Залескага, прысвечаныя побыту сялян у гады Вялікай Айчыннай вайны. Некаторыя вынікі даследаванняў былі выкладзены аўтарам у асобных артыкулах. У 1960 г. гісторык апублікаваў манаграфію «Быт беларускіх сялян у партызанскім краі», у якой на прыкладзе аднаго сельсавета характарызуе працэсы, якія развіваліся па ўсіх накірунках матэрыяльнага грамадскага сямейнага быту на акупіраванай тэрыторыі. Крыніцавую базу кнігі склалі матэ-

рыялы, сабраныя ў час экспедыцыі. Вынікам дадатковага даследавання праблемы сталі выдадзеныя аўтарам у 1962 г. манаграфія «В партизанских краях и зонах» і абароненая ў 1963 г. доктарская дысертацыя [13].

Дзейнасць у гады акупацыі устаноў адукацыі разглядаецца ў шэрагу прац П.М. Кабынца [14]. Тэма функцыянавання легальных навучальных устаноў, адкрытых акупацыйнымі ўладамі, закраналася ім толькі ў сувязі з даследаваннем гісторыі савецкай школы ў партызанскіх зонах. Згодна з існаваўшымі метадалагічнымі падыходамі дзейнасць акупацыйных структур у сферы адукацыі характарызавалася толькі негатыўна. Пры аналізе адукацыйнай сітуацыі на беларускіх землях у гады Вялікай Айчыннай вайны звяртае на сябе ўвагу манаграфія С.А. Умрэйкі, А.І. Залескага, П.М. Кабынца «Патриотизм учителей и школьников Белоруссии в борьбе против немецко-фашистских оккупантов». Грунтоўна раскрываючы дзейнасць савецкай школы ва ўмовах акупацыі, аўтары звярнулі ўвагу і на школьную палітыку акупантаў, асвятлілі працэс знішчэння савецкіх школьных устаноў, забойства настаўнікаў і вучняў, прапагандысцкія мерапрыемствы захопнікаў. Аднак, высновы аўтараў не даюць поўнага ўяўлення аб усёй складанасці станаўлення і развіцця адукацыйнай сістэмы на тэрыторыі Беларусі ў гады вайны. У першую чаргу гэта датычыцца асаблівасцей школьнай палітыкі германскіх улад у розных зонах акупацыі. У манаграфіі на яе паказ адведзена ўсяго 12 старонак.

Істотным далаўненнем для разумення сутнасці рэжыму, устаноўленага акупантамі, з'яўляюцца артыкулы, змешчаныя ў энцыклапедычных выданнях. Напрыклад, у Энцыклапедыі «Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941–1945 гг.» утрымліваецца больш за 50 артыкулаў. Па падліках К.І. Козака больш паловы з іх прысвечаны карным экспедыцыям, 20% – лагерам прымусовага ўтрымання і толькі 7% раскрываюць структуру акупацыйнага рэжыму [2, с. 27].

Такім чынам, у савецкі перыяд айчыннымі гісторыкамі была праведзена значная праца па вывучэнні акупацыйнага рэжыму. Аналіз літаратуры паказвае, што асноўная ўвага даследчыкамі надавалася раскрыццю сутнасці акупацыйнай палітыкі, накіраванай на рабаванне народнай гаспадаркі, фізічнае знішчэнне насельніцтва акупіраваных тэрыторый. У рэчышчы існуючай у савецкай гістарыяграфіі канцэпцыі асвятлення гісторыі Беларусі перыяду нямецкай акупацыі характарыстыка акупацыйнага рэжыму, у першую чаргу, злачынстваў, здзейсненых захопнікамі, з'яўлялася фонам для паказу арганізаванага Камуністычнай партыяй шырокага супраціўлення на акупіраванай тэрыторыі. Канкрэтныя формы акупацыйнага рэжыму, асаблівасці палітыкі захопнікаў у розных сферах асвятляліся лаканічна і не давалі поўнага ўяўлення аб складаных працэсах акупацыі. Па-за ўвагай даследчыкаў заставалася праблема генацыду яўрэйскага насельніцтва, прававога становішча беларусаў, гісторыя асобных лагераў і іншыя пытанні.

ЛІТАРАТУРА

1. *Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны: Праблемы гістарыяграфіі і крыніцазнаўства*: зб. артыкулаў / Ін-т гісторыі НАН Беларусі; навук. рэд. Я.С. Паўлаў, А.М. Літвін. – Мінск: Бел. навука, 1999. – 253 с.
2. *Козак, К.И.* Германский оккупационный режим на территории Беларуси. 1941–1944 гг.: Историография и источники / К.И. Козак; под ред. А.А. Ковалени. – Минск: БГУ, 2006. – 268 с.
3. *Панамарэнка, П.К.* Партизанскі рух у Вялікай Айчыннай вайне / П.К. Панамарэнка. – М.: Савецкая Беларусь, 1943. – С. 88.

4. *Судебный процесс по делу о злодеяниях, совершенных немецко-фашистскими захватчиками в Белорусской ССР (15–29 ноября 1946 г.)*. – Минск: Госиздат БССР, 1947. – С. 6, 461.
5. *Цанева, Л.Ф.* Всенародная партизанская война в Белоруссии против фашистских захватчиков / Л.Ф. Цанева. – Минск: Госиздат БССР, 1950. – 1053 с.
6. *Немецко-фашистский оккупационный режим (1941–1944 гг.)*: сб. статей / под общ. ред. Е.А. Болтина. – М.: Политиздат, 1965. – 388 с.
7. *Раманоўскі, В.П.* Саўдзельнікі ў злачынствах / В.П. Раманоўскі. – Мінск: Беларусь, 1964. – С. 41–75.
8. *Факторович, А.А.* Крах аграрной политики немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии / А.А. Факторович. – Минск: Наука и техника, 1979. – С. 17, 19, 24–28, 54–58.
9. *Олехнович, Г.И.* Экономика Белоруссии в условиях Великой Отечественной войны (1941–1945) / Г.И. Олехнович. – Минск: БГУ, 1982. – 174 с.
10. *Гісторыя Беларускай ССР*: у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т гісторыі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972–1975 гг. – Т. 4: Беларусь напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1938–1945 гг.) / рэдкал.: І.М. Ігнаценка (старшыня) і інш. – 1975. – 640 с.
11. *Нацистская политика геноцида и выжженной земли в Белоруссии. 1941–1944* / Ин-т истории партии при ЦК КПБ; авт. В.Ф. Романовский и др. – Минск: Беларусь, 1984. – 271 с.
12. *Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны*: в 3 т. / Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; гл. редкол.: А.Т. Кузьмин (пред.) и др. – Минск: Беларусь, 1983–1985. – Т. 1. – 1983. – С. 173.
13. *Залесский, А.И.* В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.) / А.И. Залесский. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 397 с.
14. *Кобринец, П.Н.* Школа, учитель и учащийся Белоруссии в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / П.Н. Кобринец; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1972. – 20 с.

S U M M A R Y

The author analyses the works of home historians dealing with the history of the occupation regime and its consequences on the territory of Belarus in 1941–1944. The analysis carried out testifies to the fact that major attention of the researchers during the Soviet period was paid to the revealing of the main point of the occupation policy, constituent part of which was to plunder the national economy and destroy the population physically. The character of the occupation regime was a background to show wide resistance organized by the Communist Party at the rear of the German troops. Specific forms of the regime, peculiarities of its manifestation in different spheres were covered fragmentarily. Many aspects of the problem including genocide of the Jewish population, legal status of the population of the occupied regions, the history of some concentration camps did not interest Belarusian scientists.

Поступила в редакцию 18.11.2007